

Foto: Vassdragsmuseet LABRO
Formannskap og byggekomite på befaring,
Gravfoss kraftverk 1903

Eiere og
organisering
av kraftsektoren

5

5.1 Eiere og selskapsformer

5.1.1 Eiere

Etableringen av et fritt kraftmarked tidlig på 1990-tallet førte til at kraftforsyning i mye større grad ble ordinær forretningsvirksomhet. Dette har også ført til endringer i eierrollen, blant annet gjennom at eier ofte stiller strengere krav til lønnsomhet i virksomheten enn tidligere. Norsk kraftforsyning er fortsatt dominert av offentlige eiere.

Alle som skal levere og omsette elektrisk energi, eller som kan komme i en eller annen form for monopolsituasjon (nettvirksomhet) må ha omsetningskonsesjon, jf. avsnitt 4.3.4. 1. januar 2001 var det til sammen 352 selskap med omsetningskonsesjon i Norge.¹ Holdingselskap som selv ikke har konsesjonspliktig virksomhet er ikke inkludert i dette tallet.

Tabell 5.1 viser hvordan eierskapet til selskapene med omsetningskonsesjon fordeler seg. Fra tabellen ser en at 252 selskaper er helt eller delvis kommunalt eid, og at 171 av disse har kun kommunale eiere. Et selskap som kun har kommunale eiere kan likevel ha flere kommuner som eiere. Tabellen sier således ikke noe om antall eiere i hvert selskap. Mange selskaper har flere eiere og det er også økende grad av krysseierskap i sektoren.

Tabell 5.1 Eierskap

	Eierandel	Eneeier
Kommunale eiere	252	171
Fylkeskommunale eiere	44	11
Statlig eier	25	6
Private eiere	133	76

Kilde: NVE

Kommunene og fylkeskommunene eier om lag 55 prosent av produksjonskapasiteten i landet. Staten eier om lag 30 prosent og private selskaper om lag 15 prosent.²

Staten eier store deler av sentralnettet. I tillegg eier private selskaper, fylkeskommuner og kommuner noe sentralnett. Kommuner og fylkeskommuner eier det meste av regional- og distribusjonsnettene.

Statens eierskap til sentralnettet forvaltes i hovedsak gjennom Statnett SF, og eierskapet til kraftproduksjon forvaltes gjennom Statkraft SF.

Det er private eierinteresser innenfor alle virksomhetsområdene. Om lag halvparten av selskapene der det kun er private eierinteresser er rene omsetningsselskaper.

¹ Kommuner som videreselger konsesjonskraft til energiverk hvor de ikke har eierandeler, og selskap som har konsesjon med forenklede vilkår er ikke inkludert (industriverk).

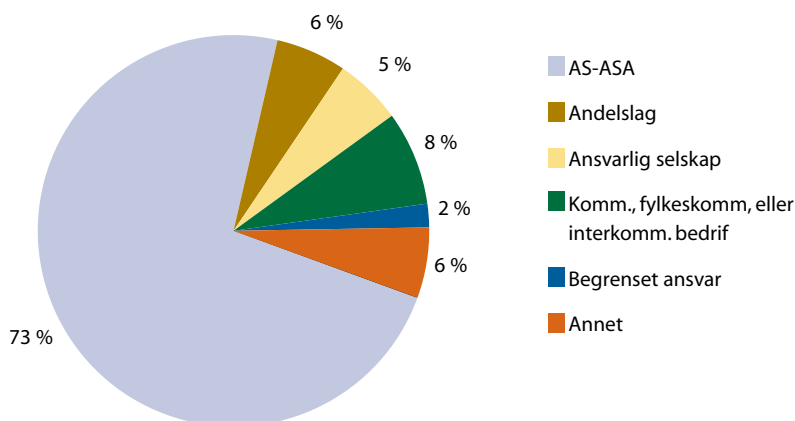
² Flere selskaper har blandet fylkeskommunalt, kommunalt, statlig og privat eierskap. Den prosentvise fordelingen er knyttet til majoritetsiere.

Utenlandske eierinteresser er relativt begrenset i norsk kraftforsyning, men flere utenlandske selskaper har fått konsesjon til å drive kraftomsetning i Norge. Disse driver i all hovedsak handel i engrosmarkedet. I tillegg er det utenlandske foretak som enten har kjøpt eierandeler i norske selskaper eller opprettet egne norskregistrerte datterselskaper. De utenlandske eierinteressene er i stor grad konsentrert om selskaper som driver omsetning.

5.1.2 Selskapsformer

De senere år har mange kraftselskaper blitt omdannet fra kommunale bedrifter til aksjeselskaper, og nærmere 75 prosent av alle selskaper i kraftsektoren er nå organisert som aksjeselskaper. I figur 5.1 er den selskapsmessige organiseringen per 1. januar 2001 illustrert.

Figur 5.1 Selskapsformer

Kilde: NVE

En årsak til at mange selskaper velger aksjeselskaper som selskapsform er at energilovforskriften krever at omsetningskonsesjonærer fører regnskap etter regnskapsloven. I et aksjeselskaper har eieren også mulighet til å begrense sitt økonomiske ansvar. Eieren er ansvarlig for den innskutte aksjekapitalen, men ikke for gjeld som selskapet måtte ha. I (fylkes)kommunale bedrifter er eierne uansett ansvarlige for all virksomhet i bedriften, også gjelden.

Statens eierskap er forvaltet gjennom statsforetakene Statnett og Statkraft. Organisering som statsforetak innebærer blant annet at staten er ansvarlig for selskapets gjeld og at ingen andre enn staten kan være eiere. For øvrig er det ikke store forskjeller mellom statsforetak og aksjeselskaper.

Stadig flere selskaper organiseres som konsern. Om lag 40 prosent av alle omsetningskonsesjonærer er organisert i en konsernstruktur. Vel halvparten av morselskapene har selv konsesjonspliktig virksomhet, mens de resterende er rene holdingselskaper.

Per januar 2001 er det totalt 49 konsern med til sammen 117 datterselskap. Datterselskap som skal drive konsesjonspliktig virksomhet må ha egen omsetningskonsesjon. Konserndannelser medfører således en økning i antall konsesjonærer.

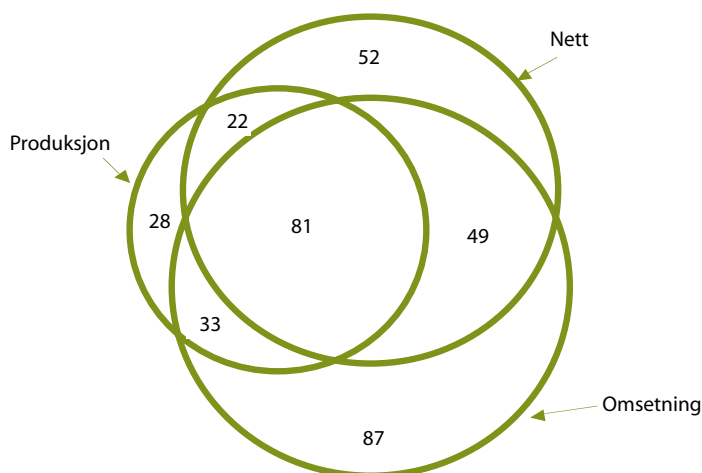
5.2 Organisering og restrukturering i kraftsektoren

5.2.1 Organisering

Virksomheten i kraftsektoren er organisert på ulike måter rundt aktivitetene produksjon, omsetning og overføring av kraft. Avhengig av hvilken virksomhet som drives betegnes ofte selskapene som produksjonsselskap, nettselskap, omsetningselskap, vertikalt integrerte selskap eller industriverk. I tillegg er det etablert selskaper som kun driver megling og formidling av kraftkontrakter.

Alle som skal levere og omsette elektrisk energi, eller som kan komme i en eller annen form for monopolsituasjon (nettvirksomhet) må ha omsetningskonsesjon. Figur 5.2 viser antall selskap med omsetningskonsesjon fordelt på ulike former for virksomhet per 1. januar 2001. Sirklene som overlapper hverandre illustrerer i hvor stor grad selskapene driver ulike former for virksomhet. Fra figuren ser en for eksempel at det er 81 selskaper som driver både produksjon, omsetning og nettvirksomhet, og at 52 selskaper driver bare nettvirksomhet. Totalt er det 352 selskaper som har omsetningskonsesjon

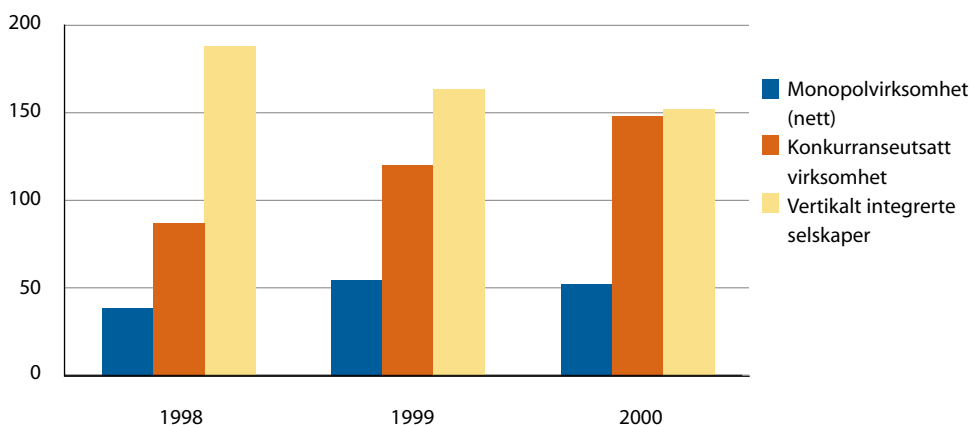
Figur 5.2 Omsetningskonsesjonærer etter virksomhet

Kilde: NVE

Figur 5.3 viser utvikling i de ulike virksomhetsformene i årene 1998-2000. Fra figuren ser en at antall selskaper (juridiske enheter) som driver kun konkurranseutsatt virksomhet har økt, mens antall vertikalt integrerte selskaper er blitt redusert i denne perioden. Antall konsesjonærer har økt noe, blant annet som følge av konserndannelser der hvert datterselskap som skal drive konsesjonspliktig virksomhet må ha egen konsesjon.

Figur 5.3 Utvikling i virksomhetsformer 1998-2000

Kilde: NVE

5.2.2 Restrukturering av kraftbransjen

Med bakgrunn i dereguleringen av energisektoren i Europa pågår det en betydelig omstrukturering av kraftnæringen i de fleste europeiske land, og på tvers av landegrensene.

I Norge har mange kommuner og fylkeskommuner solgt ut eierandeler i kraftselskapene. Samtidig er det blitt etablert større regionale kraftselskaper som for eksempel Lyse Energi, Agder Energi, BKK og Skagerak Energi, dels gjennom erverv og dels ved fusjoner.

Statkraft har ervervet eierandeler i flere større norske kraftselskaper. I noen grad har utenlandske selskaper ervervet eierandeler i norske kraftselskaper, hovedsakelig innen nettvirksomhet og omsetning. Med unntak av at Statkraft har ervervet eierandeler i det svenske selskapet Sydkraft, har norske selskaper i liten grad foretatt investeringer i andre land.

De to siste årene er det omsatt eierandeler i norske kraftselskaper for om lag 35 milliarder kroner. Det ble omsatt nærmere 60 eierposter i løpet av 2000 for drøyt 20 milliarder kroner. Tilsvarende ble det omsatt om lag 40 eierposter i 1999 for i underkant av 15 milliarder kroner¹.

I tillegg har det vært betydelig restrukturering uten omsetning av eierposter. Verdier tilsvarende nesten 30 milliarder kroner var omfattet av fusjoner i Norge i 2000. Tilsvarende beløp for 1999 var drøye 5 milliarder kroner¹.

En annen utvikling i kraftbransjen er at aktører som tradisjonelt bare har drevet med virksomhet innen kraftforsyning har begynt å tilby sine kunder også andre tjenester, eksempelvis telefoni, alarm og forsikring.

¹Tall i henhold til Pareto Securities.

5.3 Selskaper innen ulike virksomhetsområder

5.3.1 Produksjonsselskaper

Det er totalt 164 selskaper som produserer kraft i Norge. Av disse driver 28 selskaper kun med produksjon. Statkraft SF er den klart største produsenten i Norge. De andre norske produksjonsselskapene er relativt små.

Tabell 5.2 gir en oversikt over de 20 største kraftprodusentene i Norden per 1999.

Tabell 5.2 De 20 største kraftprodusentene i Norden. 1999

Selskap	Nasjonalitet	Produksjon, TWh	Markedsandel i Norden, pst.
Vattenfall ¹	S	80,2	21,3
Statkraft ²	N	33,2	8,8
Fortum ³	SF	32,5	8,6
Sydkraft	S	27,5	7,3
Birka Energi	S	21,0	5,6
Elsam	DK	16,8	4,5
PVO	SF	14,2	3,8
Energi E2	DK	14,2	3,8
Norsk Hydro	N	8,5	2,3
Oslo Energi Produksjon	N	7,2	1,9
Agder Energi ⁴	N	7,0	1,9
Helsingin Energia	SF	6,0	1,6
BKK	N	5,9	1,6
Lyse Energi	N	5,6	1,5
Skagerak Energi ⁵	N	4,7	1,2
Trondheim Energiverk	N	3,1	0,8
Skellefteå Kraft	S	3,0	0,8
Hafslund	N	2,9	0,8
Graninge	S	2,8	0,7
Nord-Trøndelag Elektrisitetsverk	N	2,5	0,7
Øvrige selskaper:			
Norge		42,0	11,1
Finland		20,3	5,4
Sverige		10,0	2,6
Danmark		6,3	1,7
Totalt		377,4	100,0

Kilde: Econ

¹ Vattenfall eier i tillegg betydelig kraftproduksjon utenfor Norden.

² Statkrafts produksjon stiger til 48,3 TWh og markedsandelen til 12,8 prosent dersom minoritetsandeler i Sydkraft og norske selskaper inkluderes.

³ Fortums produksjon stiger til 43 TWh og markedsandelen til 11,4 prosent dersom eierandelen på 50 prosent i Birka Energi inkluderes.

⁴ Agder Energi er dannet etter en fusjon av Kristiansand Energiverk, Aust Agder Energi og Vest Agder Energiverk i 2000.

⁵ Skagerak Energi er dannet etter en fusjon av SKK og Vestfold Kraft AS i 2001.

Fra tabell 5.2 ser en at 10 av de 20 største produsentene i Norden er norske. Statkraft er den nest største produsenten i Norden. De øvrige norske produsentene har en relativt liten produksjon sammenlignet med de øvrige store nordiske produsentene. De 20 største produsentene dekker knapt 80 prosent av samlet produksjon i Norden. Vel halvparten av den øvrige produksjonen er lokalisert i Norge.

De 10 største kraftprodusentene i Norge disponerer i underkant av to tredeler av total midlere produksjonskapasitet i landet, og har installert omtrent den samme andelen av total effekt.

Av de 164 norske kraftprodusentene er 116 organisert som aksjeselskaper. De fleste produsentene er eid av fylkeskommuner og kommuner. Ofte eier flere kommuner kraftselskaper i fellesskap.

Mange av de privateide produksjonsselskapene er industriverk som i all hovedsak produserer kraft til egen industrivirksomhet. Disse selskapene har omsetningskonsesjon etter forenklede vilkår. Det er 28 slike industriverk.

5.3.2 Nettselskap

Et nettselskap kan eie lokalnett, regionalnett eller sentralnett. Totalt er det 204 selskaper som har nettvirksomhet på ett eller flere nivå. 52 av selskapene er rene nettselskaper. De øvrige selskapene driver i tillegg til nett også produksjon og/eller omsetningsvirksomhet, jf. figur 5.3. De fleste nettselskapene er helt eller delvis eid av en eller flere kommuner. Statnett SF, som eier ca. 80 prosent av sentralnettet, er eid av staten.

133 av de 204 selskapene som driver nettvirksomhet er organisert som aksjeselskap (AS og ASA), 20 som andelslag og 24 som kommunale, fylkeskommunale eller interkommunale bedrifter.

Tabell 5.3 viser de 10 største nettselskapene og distribusjonsdelen av vertikalt integrerte verk per 31. desember 1999 fordelt etter sluttlevering og antall kunder.

Tabell 5.3 De 10 største nettselskapene (distribusjonsnett) per 1. januar 2000

Nettselskap	Antall kunder	Overført mengde (GWh)
Viken Energinett AS	306 305	8 553
BKK Distribusjon AS	150 349	3 711
Lyse Nett AS	117 507	3 584
Østfold Energi Nett AS	90 938	2 161
Trondheim Energiverk Nett AS	83 939	2 185
Nord-Trønderlag Elektrisitetsverk	74 777	1 978
Energiselskapet Asker og Bærum Nett AS	72 549	2 239
Akershus Nett AS	68 724	1 968
Aust-Agder Kraftverk	61 392	1 422
Troms Kraft Nett AS	60 239	1 970

Kilde: NVE

5.3.3 Vertikalt integrerte selskap

Vertikalt integrerte selskap eier både nett og kraftproduksjon og/eller kraftomsetning. På samme måte som nettselskapene selger de kraft til sluttbrukere i det området der de har fordelingsnett. Ofte konkurrerer de også om kunder i andre nettselskapers områder.

Det er totalt 152 selskap som driver både konkurranseutsatt virksomhet (produksjon og/eller omsetning) og nettvirksomhet. Av disse driver 81 selskaper både produksjon, omsetning og nettvirksomhet. 88 er organisert som aksjeselskap.

Gjennom konserndannelser oppstår nye former for vertikal integrering. For eksempel ved at rene nettselskap er organisert under konsern hvor det er produksjon og omsetning i andre datterselskaper.

5.3.4 Omsetningsselskap

Omsetningsselskap kjøper kraft i markedet for videresalg, i all hovedsak til sluttbrukere. Dette tilsvarer i stor grad omsetningsvirksomheten i de tradisjonelle distribusjonsselskapene.

I tillegg til de tradisjonelle aktørene i kraftbransjen har også andre aktører startet salg av kraft, eksempelvis oljeselskaper. Disse kaller seg ofte totalleverandører av energi, siden de i tillegg til kraft også tilbyr andre energiprodukter som olje og gass.

Totalt er det 250 selskaper som driver kraftomsetning, 86 av disse selskapene har omsetning som eneste virksomhet. Omsetningsselskapene er dels eid av energiverk, dels av private aktører. De fleste omsetningsselskapene er organisert som aksjeselskap.

Tabell 5.4 viser de 10 største omsetterne av elektrisk energi etter levering til sluttbrukere. Tabellen viser total omsetning og omsetning fordelt på husholdninger, hytte og fritidshus og annen virksomhet. De to største omsetterne, Statkraft og Norsk Hydro Produksjon, leverer kun til industri og næringsvirksomhet.

Tabell 5.4. De 10 største omsetterne av energi per 1. januar 2000

Selskap	Total omsetning (GWh)	Husholdninger og hytter/fritidshus	Annen virksomhet ¹
Statkraft SF	19 103	0	19 103
Norsk Hydro Produksjon AS	14 990	0	14 990
Oslo Energi AS	8 140	3 246	4 894
BKK Kraftsalg AS	3 907	1 967	1 940
Lyse Marked AS	3 785	1 824	1 961
Din Energi AS	3 421	1 771	1 649
Østkraft AS	2 631	1 021	1 610
Vestfold Kraft Energi AS	2 442	1 291	1 151
Vest-Agder Energi Produksjon AS	2 342	765	1 578
Nord-Trøndelag Elektrisitetsverk	2 313	839	1 474

¹) Industri og annen næringsvirksomhet

Kilde: NVE

5.3.5 Kraftmeglere

Kraftmeglere kjøper ikke kraft selv, men formidler kjøp og salg av kraft på vegne av en kunde. Virksomhet som megler krever ikke omsetningskonsesjon. Det er registrert 36 norske megleraktører på Nord-Pool.

5.4 Statnett SF

Statnett SF har ansvaret for å bygge og drive sentralnett. Foretaket eier om lag 80 prosent av sentralnett, og er operatør for hele sentralnett. Statnett SF har også systemansvaret på kort og lang sikt. Å være systemansvarlig innebærer at foretaket koordinerer driften av det samlede norske kraftsystemet, blant annet ved å sørge for at produksjonen av kraft til enhver tid er lik forbruket.

Videre spiller Statnett en sentral rolle i utvikling og drift av overføringsforbindelsene til utlandet. Dette innebærer blant annet et utstrakt samarbeid med de systemansvarlige selskapene i de andre nordiske landene. Dette samarbeidet er et viktig grunnlag for det nordiske kraftmarkedet. Det nordiske kraftmarkedet er nærmere omtalt i kapittel 7.3 og 7.4.

Statnett SF eier 50 prosent av Nord Pool ASA - den nordiske kraftbørsen som organiserer markedet for fysisk og finansiell krafthandel. Disse markedene er nærmere omtalt i kapittel 7.

5.5 Regnskapsmessige nøkkeltall for kraftselskapene *

Kraftselskapene hadde i 1999 et driftsresultat på 10,5 milliarder kroner, mot 10,7 milliarder kroner i 1998. Årsresultatet var 5,7 milliarder kroner i 1999, mot 7,1 milliarder kroner året før. Utbetalt utbytte i 1999 og 1998 var på om lag 3 milliarder kroner. Dette utgjorde over 50 prosent av årsresultatet i 1999. Det er en økning fra 1998 da utbyttet utgjorde vel 40 prosent av årsresultatet. I 1997 ble det utbetalt 2,1 milliarder kroner i utbytte som utgjorde ca. 30 prosent av årsresultatet. Bokført totalkapital i 1999 var 221 milliarder kroner, med en bokført egenkapitalandel på om lag 50 prosent.

Totalkapitalen sin rentabilitet før skatt – eller totalrentabiliteten¹ – lå på 5,8 prosent i 1998 og 1999. Ved beregning av totalrentabiliteten er det tatt hensyn til finansinntekter, men ikke ekstraordinære poster. Egenkapitalrentabiliteten² etter skattekostnader økte marginalt fra 5,3 til 5,7 prosent

* Tall fra SSB.

¹ Totalrentabiliteten = ((resultat før ekstraordinære poster + rentekostnader) / gjennomsnittlig totalkapital) x 100. Gjennomsnittlig totalkapital er snittet av totalkapitalen per 1.1. og 31.12.

² Egenkapitalrentabilitet etter skatt = ((resultat før ekstraordinære poster – skattekostnad) / gjennomsnittlig egenkapital) x 100. Gjennomsnittlig egenkapital er snittet av egenkapitalen per 1.1. og 31.12.

Tabell 5.5 Regnskapsmessige nøkkeltall 1997-1999

Regnskapsmessige nøkkeltall, milliarder kr	1997	1998	1999
Driftsinntekter	63,4	59,4	68,5
Driftsresultat	10,5	10,7	10,5
Resultat før ekstraordinære poster	7,3	7,3	7,8
Resultat før skattekostnader	8,7	9,2	8,2
Årsresultat	7,2	7,1	5,7
Utbytte	2,1	3,0	3,0
Omløpsmidler	28,4	34,7	34,6
Kraftstasjoner, fallretter, reguleringer	87,7	89,9	93,1
Nettanlegg	44,8	44,3	45,3
Øvrige anleggsmidler	29,2	36,0	48,6
Kortsiktig gjeld	20,8	22,4	25,9
Langsiktig gjeld	74,6	82,7	90,1
Egenkapital	94,1	99,8	105,5
Totalkapital	189,5	204,9	221,5
Totalrentabilitet før skatt, prosent	5,9	5,8	5,8
Egenkapitalrentabilitet etter skatt, prosent	5,9	5,3	5,4

Kilde: SSB